

lichte pastoors als P. Schouten (+ 1805) en W. Imme (+ 1823) geldt, lieden die met de Duitse *Aufklärung* geen aanwijsbaar contact hebben gehad, is waarschijnlijk typerend geweest voor de spiritualiteit van een elite binnen de aan Rome trouw gebleven én de oud-katholieke kerk. Op welke wijze is hier een gematigd jansenistische mentaliteit samengesmolten met nieuw opgekomen idealen van de Verlichting? Daarmee stuiten we op het klassieke probleem van de relatie tussen jansenistische en verlichte denkbeelden, die — ondanks fundamentele tegenstellingen — meer met elkaar gemeen hebben gehad dan dat ze beide tegenpolen waren van de Barok en het jezuïtisme. In hoeverre is een voor de Hollandse Zending karakteristiek rigoristisch moralisme, steunend op een augustijnse theologie, voedingsbodem geweest voor een op kennis, deugd en culturele ontwikkeling gericht rationalisme?

Vervolgens: wat is het uitstralingseffect geweest van het in 1799 te Warmond opgerichte seminarie in het algemeen en van zijn belangrijke theologieprofessor J.H. Lexius in het bijzonder, in wie de worsteling met het Duitse denken zichtbaar begon te worden? Welke andere centra (bijvoorbeeld het als verlicht bekend staande seminarie te 's-Heerenberg), redactionele contacten ten bate van min of meer verlichte tijdschriften, relaties met regeringskringen enz. zijn er geweest? Hebben ook katholieke leken een rol gespeeld; vanuit welke inspiratie, in welke instituties van confessionele of neutrale aard? Verkend zou bijvoorbeeld moeten worden hoe het proces van katholieke deelname aan de vele verlichte genootschappen, vóór en na de ommekeer van 1795, verlopen is. Het genootschapsonderzoek, dat sinds enige jaren in Nederland op gang is gekomen, is daarbij van groot belang.

Ten derde: misschien valt er iets te achterhalen over de manier waarop het katholieke kerkvolk, in zijn geloofsbeleving nu eenmaal uiterst moeilijk te peilen, anders reageerde op schokkende gebeurtenissen of rampspoed dan zowel meer verlichte als orthodox-protestantse kerkgangers¹⁵. Wellicht kan verder op indirecte wijze, met behulp van oplagecijfers en herdrukaantallen van religieuze geschriften en devote literatuur alsmede van verschijningsduur van

15. Zie in dit verband: J.W. Buisman, 'Secularisering en maatschappij in Nederland in de tweede helft van de achttiende eeuw', in: W.A. Arts en J.K.M. Gevers (red.), *Rede, sentiment en ervaring*, Deventer 1983, 36-50; A.A. de Bruin, *Het ontstaan van de schoolstrijd*, Amsterdam 1985.